

Arnavut Gençliğinin Toplumsal Değer Algısı Üzerine Bir İnceleme

MATİLDA LİKAJ*

ÖZET

Toplumsal yapıyı oluşturan en önemli parçalarından birisi de toplumsal değerlerdir. Toplumsal değişimle beraber kültürde yaşanan değişiklikler değerleri de etkilemektedir. Bu yüzden bir kültürü daha iyi anlamak için değerlerin iyi anlaşılması gerekir. Geçen yüzyıla kadar Arnavut kültürü Türk kültüründen etkilenecek varlığını sürdürmüştü. Fakat komünist rejimin kuruluşuyla beraber yaklaşık elli senedir, Arnavut toplumunda yeni bir kültür yapısı ve yeni değerler algısı oluşmuştur. 1990'lı yıllardan sonra komünizmin çöküşüyle beraber toplumda yeni bir yapı oluşmaya başlamıştır. Bu yeni yapı, Batı kültüründen etkilenecek yeni bir kültürün oluşmasına sebep olmuştur. Bu çalışmada 1990'lı yıllarda başlayan değişimin Arnavut kültür yapısı ve değerleri üzerindeki etkileri araştırılmaya çalışılmıştır. Arnavutluk'ta yapılan saha araştırmasının verilerinden yola çıkılarak Arnavut kültürünün var olan değerleri, Arnavut gençlerin bu değerleri sürdürüp sürdürmediği ve yeni değerlerin oluşumunda gençlerin katkılar incelenmiştir. Aynı zamanda Arnavut gençlerin bu değerlere ne kadar önem verdikleri de belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Değer, Sosyal Değer, Sosyal Değişme, Gençlik, Arnavutluk*

An Investigation on Perception of Social Values in Albanian Youth

ABSTRACT

Values are the most important parts of social structure. Parallel to the changes in society cultural changes also affects values. Therefore for better understanding of a culture, values need to be evaluated. Till last century, more than five hundred years Turkish culture had influenced the Albanian culture. However, with the establishment of communist regime, for almost fifty years new culture and new values were produced in Albanian society. After the 1990s with the fall of communism, a new reorganization of the society has begun. So this new reorganization has formed a new culture based upon the influence of Western cultures. This study will attempt to explain today's Albanian cultural structure and values. This study is going to analyse today's situation of Albanian culture and youth contributions towards establishment of this new culture and to what extent they were uphold by youth. Lastly, perception of Albanian youth towards traditional and modern values will be evaluated.

Keywords: *Value, Social Value, Social Change, Youth, Albania*

1.Giriş

Arnavut toplumu Bizans yönetiminin ardından 15. Yüzyıldan itibaren yaklaşık dört yüzyıl boyunca Osmanlı yönetimi altında yaşamış, %80 oranında müslümanlığı kabul etmiş ve 1912 yılında da bağımsız bir devlet haline gelmiştir. Dolayısıyla bir Avrupa

* *Ph.D Cand., Beder University, Faculty of Philology and Education, Department of Education Sciences, Tirana, Albania, matildalikaj@gmail.com*

toplumu olmakla birlikte Osmanlı döneminde islami değerleri de büyük oranda benimsemiştir. Bağımsızlıktan sonra İkinci Dünya Savaşına kadar krallıkla yönetilmiş, bu dönemde Avrupa ile ilişkiler ve Batı kültürüyle olan etkileşim yoğunluk kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman işgaline karşı bağımsızlık mücadelesi veren Enver Hoxha önderliğinde Arnavutluk Komünist Partisi kurulmuş ve savaşın ardından Arnavutluk'ta Komünist bir rejime geçilmiştir. Yaklaşık 50 yıl süren komünist rejim, özellikle dini değerler üzerinde baskı kurmuş olmakla birlikte, aileye bağlılık, verilen sözü tutmak gibi kimi geleneksel değerleri ise koruyarak sürdürmüştür. 1991 yılı Mart ayında yapılan ilk çok partili seçimi izleyen birkaç yıl içinde Komünist rejim tüm kurumlarıyla tasfiye edilmiş ve Arnavut toplum için Batı etkisinde yeni bir dönem başlamıştır¹. Bu çalışmada, 1991'den sonra başlayan bu yeni dönemde Arnavut toplumunun sahip olduğu sosyal değerler sisteminin nasıl etkilendiği araştırılmıştır. Toplumlar da en kolay değişen, yeniliklere en açık olan ve yeni değerleri topluma taşıma işlevini üstlenen sosyal bir grup olması nedeniyle “gençlik” üzerinde yoğunlaşmıştır.

Bu araştırma kapsamında yapılan anket çalışması, Arnavutluk'un başkenti olan Tiran'da, üniversite öğrencilerine uygulanmış, yapılan 600 anketten geçerli olan 410 tanesi değerlendirilmiş ve ankette beşli likert ölçeği kullanılmıştır. Çalışmada Arnavut toplumunun sahip olduğu varsayılan geleneksel değerler konusunda gençlerin algıları ölçülmüş, gençlerin bu değerleri sürdürüp sürdürmedikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Arnavutluk'ta demokratik düzene geçildikten sonra etkileşim içine girdikleri Batı toplumunun değerlerini ne ölçüde benimsedikleri, Batılı değerlerden hangi düzeyde etkilendikleri de ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Gençlik ve Değerler

Toplumsal yapı içerisinde bir grup olarak “gençlik”, çok önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü gençlik, toplumun sosyo-kültürel yapısı için geçmiş ve gelecek arasında bir köprü görevini yerine getirmektedir. Bu da gençlerin fonksiyonel bir kategori olduğunu gösterir. Gençliği sadece bir kültürün taşıyıcısı olarak görmek eksik bir değerlendirmedir. Çünkü gençler aynı zamanda topluma “yeni”yi taşıyarak sosyo-kültürel yapının değişiminde de önemli roller oynarlar. Gençlerin geleceğe idealleri, içinde buldukları döneme değil, geleceğe ait olduğu için, Gençler toplumsal dönüşüme ve toplumsal ilerlemeye daha açıktır².

Toplumun sahip olduğu kültür ve değerler bireylere toplumsallaşma süreci içinde aktarılır. Bireyin toplumsallaşma süreci ilk olarak ailede başlamaktadır. Kültürle ve ona ilişkin değerlerle bireyin ilk karşılaştığı ve bireyin yaşadığı toplumun değerlerini ve yaşama alışkanlıklarını içselleştirdiği ilk sosyal ortam ailedir³. Aile bireyin sadece kişiliğini oluşturmamakta, aynı zamanda yaşayacağı toplumun sosyo-kültürel yapısını, değerlerini, normlarını, örflerini, adetlerini, geleneklerini ve göreneklerini öğretmektedir. Görüldüğü gibi ailenin temel işlevi bireyin sosyalleşmesi ve kültüre

¹ Miranda Vickers, *The Albanians, A Modern History*, I. B. Tauris, New York: 1999, s:25

² Norbert Elias, *What is Sociology*, Tran: S.Mennell, G.Morrissey, Columbia University Pres, New York: 1978, s 64

³ Türker Alkan, *Siyasal Toplumsallaşma*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979, s56

dahil olmasını sağlamaktır⁴.Toplumun değerleri, hedefleri, normları ile bunları gerçekleştirmek için tesis etmiş olduğu kurumsallaşmış araçların bireylere öğretilmesi, benimsetilmesi ve bireylerce kullanılır hale getirilmesi bu toplumsallaşma sürecinde gerçekleşir⁵.

Toplumsal değişim genellikle geleneksel yapının çözülmesine yol açar, değerler sistemini, tutumları ve inançları değiştirir ve aynı zamanda değer yargıları arasında farklılaşmalara neden olur. Bu farklılaşmalar ise kuşaklar arasında çatışmalara neden olur. Marshall'ın da belirttiği gibi, kuşaklar arasında görülen kültürel çatışmalar, modern endüstriyalizmin ana çatışma biçimini oluşturmaktadır⁶.

Modernizm ve küreselleşme dünyada büyük değişime sebep olmaktadır. Modernizmin en fazla etkilediği sosyal grup ise gençliktir. Topluma yeni değerlerin sunulması, iletişim araçlarının yardımıyla gerçekleşmektedir. Dünya çapındaki iletişim sistemi, küresel tüketim, kozmopolit yaşam tarzları, modernizmin ve küreselleşmenin getirdiği toplumsal değişimlerdir. Bu değişim süreci geleneksel yapının çözülerek yeni değerlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Modernizmin ve küreselleşmenin getirdiği değerler en çok gençler üzerinde etkili olmaktadır. Çünkü gençler toplumsal değişime ve toplumsal ilerlemeye daha açıktır⁷.

Değerler literatürde yaygın olarak, arzu edilen, kişilerin hayatlarına klavuzluk eden, önem ve dereceleri değişkenlik gösteren durum-ötesi hedefler olarak tanımlanır⁸. Değerler sistemi, eylemleri ahlaki açıdan iyi-kötü, suçlu suçsuz, güzel-çirkin, haklı haksız, adaletli-adaletsiz vb. şekillerde sınıflandırarak onları anlamlı hale getiren bir bütündür. Değerler olmasaydı insan eylemlerinin tümünün ahlaki açıdan eşit sayılması gerekirdi. Oysa insan yaşamında aynı eylem kimi zaman iyi, kimi zaman ise kötü olarak değer kazanmaktadır⁹.

Değerler aynı zamanda bir kültürün gizli otoritesidir. Bu nedenle gençler, özgürlük arzusuyla bu değerlerden uzaklaşma çabasına girebilmekte, yaşadıkları kültürün geleneksel değerlerini “eski”, “geri kalmış” ve “hayatta işe yaramayan” değerler olarak algılayabilmekte ve bu süreçte gençlerde kimlik krizleri ve yabancılaşma görülebilmektedir¹⁰.Bu süreçte gençler yeni bir kimlik oluşturma çabasındadırlar ve bu kimlik, geleneksel kimliklere göre “öteki” olarak oluşturulmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde bir taraftan şehirlere aşırı göç, hızlı nüfus artışı, plansız şehirleşme, ekonomik bunalım, geçim sıkıntısı, dengesiz gelir dağılımı ve işsizlik gibi çok yönlü sorunlar yaşanırken; diğer taraftan gelişmiş ülkelerdeki olumsuzlukların kolaylıkla gelişmekte

⁴ Halis Çetin, *İnsan ve Siyaset, Siyasetin Psikolojik Temelleri*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003,s 75

⁵ Özensel, *Sosyolojik bir Olgu Olarak Değerler*, s.70

⁶ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev: O. Akınhay, D. Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, 264

⁷ Norbert Elias, , *What is Sociology*, Tran: S.Mennell, G.Morrissey,Culombia University Pres, New York: 1978,s 64

⁸ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Gençlik, Değerler ve Din, Küreselleşme Ahlak ve Değerler*, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2006, s 252

⁹ Ali O. Gündoğan, *Ahlaki Hayatımızın Kaynağında Toplumculuk-Bireycilik Tartışması*, Bilgi ve Değer, Vadi Yayınları, Ankara, 2002, s257-258

¹⁰ Özensel, *Türk Gençliğinin Değeri*, s 37

olan ülkelere yansiyarak, ahlaki değer yargılarını yozlaştırması gibi sorunlar da yaşanmaktadır¹¹.

3. Arnavut Toplumunun Bazı Değerleri

Her toplumun kültürel sisteminde gelenek, görenek, kültürel değerler, normlar, adetler, yaşam tarzı ve alışkanlıklar bulunmaktadır. Tarih boyunca Arnavut kültürü hem Doğu hem de Batı kültürleriyle etkileşim içerisinde bulunmuştur. Ancak Arnavut toplumunun temelinde Batı medeniyetinin ve kültürünün etkisi daha fazla görülmüştür¹². Arnavutluk her zaman Doğu ve Batı arasında bir köprü vazifesi görmüş, Batı'nın kültürel motiflerinin yanında Doğu'nun kültürel motiflerini de kabul etmiştir.

Arnavutlar içinde sözlü gelenek olarak ortaya çıkmış olan “Kanuni i Skenderbeut” ve “Kanuni i Lek Dukagjinit” yüzyıllar boyunca toplum içinde varlığını sürdürmüş ve 20. Yüzyıla kadar gelmiştir. Yüzyılın başlarında Shtjefen Gjecovi tarafından yazıya geçirilen bu geleneksel kurallar toplumsal düzenin sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır¹³. Bu kanunlar tarih boyunca topluma göre şekil almış ve toplumun istikrarını sağlamışlardır. Bugün çoğu Arnavut için bu kanunlar, getirdiği müeyyideler açısından geçerliğini yitirmiş olsa da Arnavut kültürü üzerinde etkilerini devam ettirmektedirler. Bu kanunların içeriği, önce Bizanslılardan ve daha sonra da Osmanlılardan etkilenmiştir.

Geleneksel Arnavut kültüründe var olan, bir çoğu sözü edilen kanunlara dayanan ve bugünlere kadar varlığını sürdüren bazı değerler şu şekilde sıralanabilir: Verilen sözü tutmak, onur ve şeref, alçak gönüllülük, misafirperverlik ve dinler arası gösterilen tolerans.

Verilen sözü tutmak, Arnavut kültürünün en önemli değerlerindedir. Bu değer Arnavut kültüründe hala bulunması ve varlığını sürdürmesi de onun önemini göstermektedir. Bu sadece toplumun belli bir kesimi ya da sosyala sınıf için değil, tüm Arnavutlar için önemli değerlerden biridir. Arnavut kültüründe verilen sözü yerine getirmek ahlakın göstergesi olarak değerlendirilmektedir.¹⁴

Arnavut toplumu için diğer bir önemli değer şeref ve namustur. Şeref ve namus değeri hem erkek hem de kadın için çok önemlidir. Arnavut kültürüne göre şerefli ve namuslu yaşamak toplumun istikrarını sağlamaktadır. Bu değeri ciddi ölçüde çiğneyen birey ya kanunlara (Kanuni i Skenderbeut ve Kanuni i Lek Dukagjinit) göre öldürülmekte ya da toplumdan dışlanmaktaydı.

Misafirperverliğin de Arnavut kültüründe önemli bir yeri vardır. Arnavut kültüründe misafirperverlik hem değer hem de norm haline gelmiştir. Kanuna göre Arnavut'un evi, önce Tanrının sonra misafirin evidir¹⁵. Yani misafir Tanrıdan sonraki en önemli değerdir. Bu yüzden misafirperverlik değerinin içinde saygı değeri de yer almaktadır.

¹¹ Özensel, *a.g.e.*, s 38

¹² Dervishi, *Sociologji Kulture*, s 51

¹³ Fatos Tarifa, “Of Time, Honor, and Memory: Oral Law in Albania”, *Oral Tradition*, Volum:23, No:1, 2008, s 3-4

¹⁴ Dervishi, *a.g.e.*, s 34

¹⁵ Shtjefen Gjecovi, *Kanuni i Leka Dukagjinit*, Shkoder, 1933, s 602

Arnavut kültürün çok önemli bir özelliği de dinler arasında gösterilen toleranstır. Bu değer, çok eski zamanlardan beri varlığını sürdürmektedir. Arnavutluk'ta Bektaşî ve Sünnî Müslümanlar, Ortodoks ve Katolik Hıristiyanlar ve Yahudiler gibi çok farklı dinlere mensup topluluklar birlikte yaşamış ve halen yaşamaktadırlar. Tarih boyunca Arnavutlar arasında din ayrımı yapılmamıştır. Ayrım yapılmaması konusunda istikrarı sağlayan en önemli faktör dinler arasında yapılan evlilikler olmuştur. Bu nedenle çok sayıda Arnavut ailede farklı dine mensup anne ve baba bulunmaktadır.

Arnavut toplumunda bu değerler İkinci Dünya Savaşına kadar çok önemli bir yer tutmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra dünyanın büyük bir bölümünde olduğu gibi Arnavut toplumunda da büyük dönüşümler yaşanmıştır.

4. Arnavutluk'ta Komünizm Dönemi ve Değerler

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal yönden dünya çapında önemli değişimler yaşanmıştır. Arnavutluk'ta da Marksist-Leninist ideoloji doğrultusunda totaliter, komünist bir sisteme geçilmiştir. Bu sadece siyasal bir sistem değil, aynı zamanda tüm toplumsal yaşamı şekillendiren kültürel, ekonomik, ahlaki, dini ve eğitim boyutu olan bir yapıdır.

Arnavutluk coğrafi açıdan hem Doğu'yu hem de Batı'yı birleştiren bir köprü olmasına rağmen komünizm döneminde kendi başına, yalıtılmış bir ülke olmuş, bazı sosyalist ülkeler dışında hiçbir ülke ile iletişim kurmamayı tercih etmiştir. Arnavut toplumu tarihinde başka kültürlerle ve değerlere açık olmasına rağmen, totaliter komünist siyasal sistem başka kültürlerle etkileşimi katı bir şekilde engellemiştir.

Bu sistem, bireylerin hayatlarına şekil vererek yeni bir kültür yapısı oluşturmaya çalışmıştır. Gençlerin düşünceleri, inançları, giyim tarzları, kitapları, boş zamanlarını değerlendirme yöntemleri, kısacası tüm hayatları totaliter sistem tarafından şekillendirilmek istenmiştir. Bu katı kalıplara uymayan gençler suçlanarak cezalandırılmıştır. Hapis cezası, ağır fiziki koşullarda çalışmak, sürgün, yaşadığı çevrelerce kötü gözle bakılmak gibi cezalar uygulanmıştır. Bireyin yaptığı her davranış çok dikkatli bir şekilde kontrol altında tutulmuştur.

Komünist sistemde din ve dini değerler Marksist ideoloji doğrultusunda "gerici" ve "çağ dışı" olarak nitelenmiş, cami, kilise, türbe, şapel gibi dini kurumların kapatılmasına ya da bozulmasına yönelik kanunlar çıkarılmıştır. Aynı zamanda dini yayınlar toplanıp yakılmış, dini değerleri ön planda tutan insanlar hapsedilmiş, bu değerleri yaşamak isteyenler ağır cezalara çarptırılmıştır. Dini değerlerin yok edilmesi, ağır cezalar uygulanarak kısmen başarılmıştır. Sadece "suç" işleyen bireye değil, aynı zamanda onun ailesine ve hatta sülalesine de cezalar uygulanarak korku politikaları geliştirilmiştir. Çocuklar ve gençler dini değerlerden uzaklaştırılarak yeni bir kimlikle yetiştirilmeye çalışılmıştır. Din, ahlaki değerlerin benimsenmesinde ve gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir faktör olduğu için¹⁶ komünist rejimin dinler üzerindeki bu bilinçli baskıları Arnavut toplumun ahlaki değerlerini sürdürmesini zorlaştırmıştır.

¹⁶ Max Weber, *Din Sosyolojisi*, Çev: Latif Boyacı, Yarı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 343-344

Batı'da 1970'li yıllardan başlayarak yeni dini hareketlerin ortaya çıktığı ve bir dine dönüşün yaşandığı görülmektedir¹⁷. 1980'li yılların başında Sırbistan, Bulgaristan ve Makedonya gibi Sosyalist Bloкта bulunan ülkelerde dahi dini açıdan liberal politikalar uygulanmaya başlamıştır. İncil, Kuran gibi dini kitaplar basılmaya başlamış, isteyenlere sınırlı da olsa dinlerini yaşama imkanı tanınmıştır. Fakat Arnavutluk'ta bu dönemde dinsel inanış ve yaşam biçimlerinde yasaklar sıkı bir şekilde uygulanmaya devam etmiş, dini kitapların basılmasına, hatta mitolojik kitaplarda bile "Tanrı, Din" kelimelerinin yer almasına izin verilmemiştir.

Komünist dönemdeki Arnavutluk Anayasa'nın otuz yedinci maddesine göre, Arnavut devleti hiçbir dini tanımamakta, aynı zamanda bireylerde "materyalist" zihniyetin yerleşmesi için ateizmi desteklemekte ve uygulamaktaydı¹⁸. Bu dönemde Arnavut toplumunda gençler büyük oranda ateist olarak yetiştirilmiştir.

1985 yılında Enver Hoxha'nın ölümünden sonra, yüksek eğitim alan gençlerde baskı politikalarına karşı bir farkındalık oluşmaya başlamıştır. Totaliter siyasi sistemin değerlerinin zorla empoze edildiği ve yeni bir zihniyete gerek olduğu düşüncesi yaygınlaşmıştır. Aynı zamanda homojenliğin gereksiz olduğu, tek tipleştirilmenin insani olmadığı düşüncesi yaygınlık kazanmıştır. Doksanlı yılların başında komünist siyasi sistem çökmüş, böylece Arnavut toplumu ve kültürü için yeni ve farklı bir dönem başlamıştır.

5. Arnavutlukta Demokratikleşme, Gençlik ve Değerler

1986'dan sonra bütün Doğu Bloku ülkelerinde liberal hareketler görülmeye başlamıştır. Arnavutluk'ta ise 1991-1992 yılları, totaliter komünist sistemin çöküşü ve liberal demokratik bir sistemin kurulması sürecine sahne olmuştur¹⁹. 1990'ların başında entellektüellerin ve üniversite öğrencilerinin yapmış olduğu protesto eylemleri bu dönüşümde etkili olmuştur. Böylece Arnavutluk'taki toplumsal değişimde uluslararası etkilerle birlikte, sosyal grupların ve kuşakların içiçe geçmiş çabaları da önemli rol oynamıştır²⁰.

Komünizmin çöküşüyle beraber sistemin empoze etmeye çalıştığı çoğu değer, eski önem ve hassasiyetini kaybetmiş, kırk beş sene süren totaliter sistemin değer yargıları, monist zihniyeti oluşturan değerleri, sadece tek bir partiye oy verme pratiği çökmüş, yeni değerler ortaya çıkmaya başlamıştır. Temel değerlerde değişim daha az olmakla birlikte, yeni bir toplum yapısı inşa edilirken yeni değerlerin ortaya çıkması, kaçınılmaz bir olgudur²¹. Komünist sistemin inşa etmeye çalıştığı toplumsal değerler ve zihniyet tarzları yerini daha liberal ve çoğulcu olanlara bırakmış, böylece bir dönemin sosyo-politik hayatının yerine modern liberal bir ortam ikame edilmeye başlamıştır.

¹⁷ Mustafa Köylü, "Küreselleşme ve Ahlaki Değerler", Küreselleşme Ahlak ve Değerler, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006, s 54

¹⁸ Dervishi, *Socioloji Kültürü*, s 191

¹⁹ C. Yenigün, S. Özcan, C. Baltacı, *Albanian Public Perceptions of Socio-Cultural and Foreign Policy Issues*, Epoka University Press, Tirana, 2011, s 3

²⁰ Alan Swingewood, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, Çev: Osman Akinhay, Agora Yayınları İstanbul, 2010, s 25

²¹ George Ritzer, *Modern Sosyoloji Kuramları*, Çev: Himmet Hülür, De Ki Basım Yayımları, Ankara, 2011, s 447

Batı Avrupa hem siyasal (liberal ve demokratik) hem de kültürel açıdan (modern, çağdaş) özellikle Arnavut gençler tarafından model alınmıştır. Bu dönemde birçok komünist ve geleneksel değer eskimiş ve gereksiz olduğu düşüncesi oluşmaya başlamıştır²². Arnavut kültüründe sarsıntılı ve kaotik bir durum yaşanmıştır. Çünkü bir taraftan var olan değerler kısa bir zaman içerisinde yok edilmeye çalışılmış, öbür taraftan yeni değerler arayışına girilmiştir. Kültürel ve sosyal değerlerin çok hızlı bir biçimde ortaya çıkıp, toplumun her kesimi tarafından benimsenmesi sosyal yapıda değer karmaşasına neden olmuş, bu durum bireylerde kimlik krizinin yaşanmasına da yol açmıştır.

Arnavut kültürü bu dönemde özellikle Batı kültüründen yoğun bir biçimde etkilenmiştir. Kurumlarda, insanlar arasındaki ilişkilerde, yaşam tarzlarında ve bireylerin zihniyetlerinde değişimler yaşanmıştır. Özellikle Batı kültürünü kendilerine bir ideal olarak belirleyen gençler, bu etkileri daha kolay bir şekilde kabul etmişlerdir. Böylece Arnavut kültüründe ve değerlerinde ciddi problemler görülmeye başlamış ve bu durum Arnavut kültürünün bir çeşit patolojik durum yaşamasına neden olmuştur²³.

1990'lardan sonra gerçekleşen hızlı kentleşme ve hızlı göç dalgaları da değerlerin değişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Artık şehir ve kırsal bölgelerinde yaşayan bireyler, Batı Avrupa kültürünü ve onun değerlerini örnek alarak yeni hayat tarzları oluşturmaya başlamışlardır.

Bu çalışma, Arnavutluk'ta 1990'lı yıllarda gerçekleşen sosyal değişimin Arnavut gençlerin sosyal değer algıları üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Arnavut kültürünün var olan değerleri, Arnavut gençlerin bu değerleri sürdürüp sürdürmediği, gençlerin toplumun değerlerine karşı bir yabancılaşma yaşayıp yaşamadığı ve yeni değerlerin oluşumunda gençlerin katkıları incelenmiştir. Bu amaçla, 2008 yılında, Arnavutluk'un başkenti Tiran şehrinde, Tirana Üniversitede okuyan gençler üzerinde 600 anket uygulanmış ve geçerli olan 410 anket değerlendirilmiştir. Örneklemede katmanlı örneklem tekniği kullanılmaktadır. Örneklem seçiminde kısmi kotalı tesadüfi örneklem tekniği uygulanmıştır. Anketler öğrencilerin rızaları alınarak, Tirana Üniversitede her öğrencinin uğrayabileceği mekânlarda (kütüphane, yemekhane, fakülte kantinleri vb.) uygulanmıştır. Örneklem saptanmasında büyük bir nüfus betimlemeye ya da temsil etmeye çalışılmamış, analitik yaklaşıma olanak sağlayan kendi içinde farklılaşmış bir örneklem grubu seçilmiştir. Bu araştırmaya katılan Arnavut gençlerden elde edilen verilerin çözümlemesi için birçok istatistik tekniklerinin kullanılması gerekmektedir. Değer ölçeği için hem betimsel (descriptive) hem de frekans (frequencies) istatistik teknikleri kullanılmıştır. Arnavut gençlerinin değerlere verdikleri önemi ortaya koymak için hem ortalama ve standart sapma hem de yüzdellik tekniği kullanılması gerekmektedir. Bu teknikten elde edilen verilerle ise yüzdellik ve frekans tablolar oluşturulmuştur.

²² Gezim Tushi, *Probleme dhe Dileme Sociale*, Shtepia Botuese Dudaj, Tirane, 2006, s 352

²³ Dervishi, *Flirte me Plaget*, s 13-14

Tablo 1. Geleneklere ve Göreneklere Saygı Göstermenin Önemi

	Sayı	Yüzde
Çok Önemli	170	41,6
Önemli	172	42,0
Ne Önemli Ne Önemsiz	45	11,0
Önemli Değil	14	3,4
Hiç Önemli Değil	9	2,0
Toplam	410	100

Yukarıdaki tabloda, Arnavut gençlerde gelenek ve göreneklere bağlılık değeri ölçülmüş ve Arnavut gençlerin geleneklere ve göreneklere saygı gösterme oranının %83,6 gibi yüksek bir orana sahip olduğu görülmüştür. Bu yüzden Arnavut gençlerde gelenek ve göreneklere bağlılığın hala devam ettiği ve bazı geleneksel değerlerin bugünlere kadar önemini koruduğu söylenebilir.

Tablo 2. Verilen Sözü Tutmanın Önemi

	Sayı	Yüzde
Çok Önemli	275	67,1
Önemli	107	26,0
Ne Önemli Ne Önemsiz	22	5,4
Önemli Değil	6	1,5
Hiç Önemli Değil	0	0,0
Toplam	410	100

Arnavut kültürünün ve sosyal yapının en önemli değerlerinden biri “verilen sözü tutmak”tır. Verilen sözü tutmak, Arnavut toplumunda bugün de çok önemli bir değer olarak varlığını sürdürmektedir. Arnavut gençlerde de verilen sözü tutmanın hala önemli olduğu % 93,1 gibi bir orandan anlaşılmaktadır. Bu, aşağıda değinilecek olan “aileye bağlılık”tan sonraki en yüksek oranı ifade etmektedir. Tablo 1’de görüldüğü gibi gençler için geleneklere ve göreneklere saygı göstermek önemli değerlerdir. Verilen sözü tutmak Arnavut kültürün önemli bir gelenektir. Arnavut gençler için bu geleneğe çok önem verdiklerini Tablo 2’de karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 3. Misafirperver Olmanın Önemi

	Sayı	Yüzde
Çok Önemli	239	58,3
Önemli	122	29,8
Ne Önemli Ne Önemsiz	35	8,5
Önemli Değil	7	1,7
Hiç Önemli Değil	7	1,7
Toplam	410	100

Arnavut kültürünün bir başka önemli değeri de misafirperverliktir. Arnavut gençlerin %88,1'i de misafirperverlik değerinin önemli/çok önemli olduğunu düşünmektedirler. Misafirperverlik hem misafire izzet ve ikramda bulunma hem de saygı gösterme anlamı taşımaktadır. Bu yüzden Misafirperverlik değerinin içinde saygı değeri de yer almaktadır.

Arnavut kültürün başka önemli bir gelenek ise misafirperver olmaktır. Tablo 1'de Arnavut gençlerin gelenekere önem verdikleri (% 42) gösterilmektedir. Tablo 3'de yanıtlandığını da görülmektedir. Çünkü Arnavut gençlerin misafirperver olmanın geleneği çok önemli olduğunu gösterilmektedir (bkz. Tablo 3).

Tablo 4. Yardımsever Olmanın Önemi

	Sayı	Yüzde
Çok Önemli	186	45,4
Önemli	165	40,2
Ne Önemli Ne Önemsiz	46	11,2
Önemli Değil	9	2,2
Hiç Önemli Değil	4	1,0
Toplam	410	100

Tablo 5. Alçak Gönüllü Olmanın Önemi

	Sayı	Yüzde
Çok Önemli	162	39,5
Önemli	162	39,5
Ne Önemli Ne Önemsiz	54	13,2
Önemli Değil	23	5,6
Hiç Önemli Değil	9	2,2
Toplam	410	100

Bir toplumun kültüründe yardımseverlik ve alçak gönüllülük değerleri bulunduğu zaman o toplumda dayanışmanın yüksek olduğu sonucuna varılabilir. Yardımseverlik ve alçak gönüllülük değerleri Arnavutlar arasında hümanist değerler olarak ifade edilir. Arnavut toplumunda hümanizm, ihtiyaç sahiplerine, maddi ve manevi olarak kötü durumdaki bireylere yardım etmek olarak anlaşılmaktadır. Yukarıdaki iki tabloda Arnavut gençlerin yardımseverliğe % 85,6 ve alçak gönüllülüğe % 79 gibi bir oranlarla önem verdikleri görülmektedir. Arnavut kültüründe yardımsever ve alçak gönüllü olmak çok önemli değerler ve artık gelenek haline getirilmiştir. Bunu Tablo 1'de kıyasladığımızda geleneklere önem vermek, bu değerlerini içerdiğini göstergesidir.

Tablo 6. Dindar Olmanın (Dini İbadetleri Yapmanın) Önemi

	Sayı	Yüzde
Çok Önemli	71	17,3
Önemli	99	24,1
Ne Önemli Ne Önemsiz	101	24,6
Önemli Değil	65	15,9
Hiç Önemli Değil	74	18,0
Toplam	410	100

Arnavut toplumu içerisinde tarih boyunca Bektaşî ve Sünnî Müslümanlar, Ortodoks ve Katolik Hıristiyanlar ve Yahudiler gibi çok farklı dinlere mensup topluluklar birlikte yaşamış ve günümüzde de yaşamaktadırlar. Fakat komünist rejimin uyguladığı politikalarından dolayı dini kimlik ve değerler oldukça zarar görmüştür. Bu yüzden Arnavut gençlerde dini değerlere çok önem verilmemektedirler. Arnavut gençlerin sadece %41,4'ü dini değerlere önem verdiğini belirtmiş, yaklaşık %60'lık bir kısmın dindar olmaya önem atfetmedikleri görülmüştür.

Tablo 7. Başka Dinlere Tolerans Göstermenin Önemi

	Sayı	Yüzde
Çok Önemli	206	50,2
Önemli	105	25,6
Ne Önemli Ne Önemsiz	58	14,1
Önemli Değil	29	7,1
Hiç Önemli Değil	12	2,9
Toplam	410	100

Arnavut kültürünün önemli bir özelliği de başka dinlere karşı toleranslı olunmasıdır. Tarih boyunca Arnavutlar arasında dini bir ayırım söz konusu olmamıştır. Ayırım yapılmaması konusunda istikrarı sağlayan en önemli faktör, farklı dini kimliğe sahip bireyler arasında evliliklerin yapılması gösterilebilir. Bu yüzden birçok Arnavut ailede farklı dini kimliklere sahip bireylerin olması dinler arasında toleransın oluşmasını da sağlamıştır. Dinler arası gösterilen tolerans değeri, çok eskilerden bugünlere kadar varlığını ve önemini sürdürerek gelmiştir. Yukarıdaki tablodan Arnavut gençlerin bu değere bağlılıklarının büyük oranda devam ettiği görülmektedir. Gençlerin % 75,8'i için başka dinlere tolerans göstermek hala önemlidir. Arnavut kültürde dindar olmak değeri hiç bir zaman gelenek haline gelmedi. Dindan olmanın Arnavut gençler için önemli olmadığına rağmen (bknz. Tablo 6) başka dinlere tolerans göstermenin çok önemli olduğunu görünmektedir (bknz. Tablo 7).

Tablo 8. Ailenin Önemi

	Sayı	Yüzde
Çok Önemli	372	90,6
Önemli	17	4,2
Ne Önemli Ne Önemsiz	2	0,5
Önemli Değil	18	4,5
Hiç Önemli Değil	1	0,2
Toplam	410	100

Yukarıdaki tabloya göre, Arnavut gençlerin aile kurumunu hala çok önemsedikleri anlaşılmaktadır. Gençlerin % 90,6'sı aileyi çok önemsediklerini, %4,2'si de önemsediklerini belirtmişlerdir. Toplamda gençlerin yaklaşık %95'nin aile kurumuna değer verdikleri görülmektedir. Bu aynı zamanda aileye verilen değer diğer tüm değerlerden daha yüksek olduğunu da göstermektedir. Bu da Arnavut gençler arasında aile bağlarının halen güçlü olduğu anlamına gelmektedir. Arnavut toplumunda aile, en önemli değerlerden biri olarak varlığını bugünlere kadar sürdürmüştür.

Tablo 9. Evliliğin Önemi

	Sayı	Yüzde
Çok Önemli	249	60,7
Önemli	86	21,0
Ne Önemli Ne Önemsiz	46	11,2
Önemli Değil	20	5,1
Hiç Önemli Değil	9	2,0
Toplam	410	100

Arnavut toplumunda, 90'lı yıllara kadar evlilik, namus ve şeref değerlerinin üzerine kurulmuş kutsal bir kurum olarak görülmekteydi. Fakat yukarıdaki tabloya göre evliliğin değerinin bir ölçüde azaldığı söylenebilir. Arnavut kültüründe aileye çok önem verilmekle birlikte (%90,6, Tablo-8), gençler arasında evliliğin çok önemli ve gerekli olduğunu düşünenlerin oranı % 60,7'dir. Evlilik önemli diyenlerle birlikte bu oran %81,7'ye çıkmaktadır. Bu da yüksek bir oran olmakla birlikte aileye verilen değerle karşılaştırıldığında evliliğe verilen değer daha çok düşük görülmektedir.

Bir toplumun sosyo-kültürel yapısına göre aileye ve evliliğe önem vermek sadece değer olarak değerlendirilmemektedir. Aynı zamanda gelenek şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Arnavut gençler için hem aile (bknz. Tablo 8) hem de evlilik (bknz. Tablo 9) çok önemli olduğunu görünmektedir. Kuşaklar arası gelenek bir değer haline geldiğini söylenilebilmektedir.

Tablo 10. Namus ve Şerefin Önemi

	Sayı	Yüzde
Çok Önemli	228	55,6
Önemli	107	26,1
Ne Önemli Ne Önemsiz	43	10,5
Önemli Değil	20	4,9
Hiç Önemli Değil	12	2,9
Toplam	410	100

Tablo 11. Evlenmeden Birlikte Yaşama Tercihleri

	Sayı	Yüzde
Evet	129	31,5
Belki	197	48,0
Hayır	84	20,5
Toplam	410	100

Tablo 8’de Arnavut gençlerin toplumun geneli gibi aileye hala çok önem verdikleri görülmüştü. Tablo 10’a göre gençlerin aile kadar olmasa da namus ve şerefe önem verdikleri görülmektedir. Namus ve şeref için önemli ve çok önemli diyenlerin toplam oranı %81,7’dir. Ancak gençlerin namusa yükledikleri anlam toplumun genelinden farklılaşmaktadır. Arnavut gençler için namus ve şeref önemli olmakla birlikte, evlenmeden birlikte yaşamayı bu değerlere aykırı görmemektedirler.

Arnavut toplumunda özellikle 90’lı yıllardan sonra evliliğin önemi azalarak bu kurumun algısında değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Nişanlanmadan ve evlenmeden, birlikte yaşama artık bir moda haline gelmiştir. Bu durum hem evliliğin hem de ahlakın eski anlamını yitirdiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Arnavut gençler arasında birlikte yaşamayı “belki” tercih ederim diyenlerin %48,0 gibi yüksek bir orana sahip olduğu, birlikte yaşamaya “evet” tercih ederim diyen Arnavut gençlerin oranının da %31,5 olduğu görülmektedir. Evlenmeden birlikte yaşamaya hayır diyenlerin oranı ise %20,5’te kalmıştır. Bu durum Arnavut gençlerin büyük bir çoğunluğunun birlikte yaşamaya olumlu baktıklarını göstermektedir.

Yurkardaki tabloya göre Arnavut gençler için namus ve şeref değeri çok önemli olduğunu görülmektedir (bkz. Tablo 10). Bu değer Arnavut sosyo-kültürel yapısı için de önemli bir gelenektir. Fakat Arnavut gençleri için namus ve şeref değerleri geleneksel olarak algılanmadığını söylenilebilir. Çünkü evlenmeden birlikte yaşama tercihi yüksek olduğunu karşımıza çıkmaktadır (bkz. Tablo 11).

Tablo 12. Avrupa Ülkeleri Hakkındaki Algı

	Sayı	Yüzde
Modernlik	112	27,3
Uygarlık	217	52,9
İdeal olan	38	9,3

Gelişmişlik	9	2,2
Hiçbir şey	23	5,6
Soykırımı	11	2,7
Toplam	410	100

Komünist rejimin son bulmasından sonra Arnavutluk'ta çok sayıda kişi diğer Avrupa ülkelerine, yaşamak ya da kısa süreli çalışmak için gitmiştir. Arnavutlar ya bizzat giderek ya da kitle iletişim araçları aracılığıyla görerek Avrupa ülkeleri hakkında olumlu izlenimler edinmişlerdir. Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi Avrupa ülkeleri Arnavut gençler için hem siyasal (liberal ve demokratik) hem de kültürel açıdan (modern, çağdaş) bir model olarak görülmeye başlamıştır. Arnavut gençler Avrupa'yı uygarlık (% 52,9) ve modernlik (% 27,3) modeli olarak görmektedirler. Gençler arasında Avrupa hakkında olumlu algıya sahip olanların toplam oranı (modernlik, uygarlık, ideal olan ve gelişmişlik) %91,7'yi bulmaktadır.

Tablo 13. Başarılı Olmanın Önemi

	Sayı	Yüzde
Çok Önemli	285	69,5
Önemli	99	24,1
Ne Önemli Ne Önemsiz	17	4,1
Önemli Değil	6	1,5
Hiç Önemli Değil	3	0,8
Toplam	410	100

Tablo 14. Bağımsız Bir Birey Olmanın Önemi

	Sayı	Yüzde
Çok Önemli	222	54,1
Önemli	146	35,6
Ne Önemli Ne Önemsiz	29	7,1
Önemli Değil	11	2,7
Hiç Önemli Değil	2	0,5
Toplam	410	100

Tablo 15. Farklı Görüşlere Saygılı Olmanın Önemi

	Sayı	Yüzde
Çok Önemli	213	52,0
Önemli	134	32,7
Ne Önemli Ne Önemsiz	42	10,2
Önemli Değil	15	3,7
Hiç Önemli Değil	6	1,5
Toplam	410	100

Çalışmada gençlere bazı Batılı ve bireyci değerler de sorulmuştur. Yukarıdaki tablolardan da anlaşılacağı gibi başarı, bağımsız bir birey olmak, farklı görüşlere saygı göstermek gibi değerler Arnavut gençler tarafından yüksek oranda benimsenmiştir. Bu değerler arasında gençler arasında en yüksek oranda önemsenen değer “başarılı olmak”tır. Önemli ve çok önemli seçeneklerinin toplamı %93,6 olarak gerçekleşmiştir (Tablo13). Bağımsız bir birey olmak da gençler arasında yüksek bir oranda (%89,7) kabul görmüştür (Tablo 14). Yine gençlerin farklı görüşlere saygılı olmayı da önemsediklerini görüyoruz. Tablo 15’e göre farklı görüşlere saygılı olmayı önemli/çok önemli bulanların oranı%84,7’dir.

6.Sonuç

Arnavutluk’ta yaklaşık elli yıl süren Komünist rejimin 1990’ların başında çökmesi ve liberal bir demokrasiye geçilmesinden sonra toplumda varolan değerler hızlı bir biçimde değişmeye başlamış ve günümüze kadar bu değişim devam etmiştir. Değişim, özellikle gençler arasında Batılı değerlerin benimsenmesi yönünde olmuştur. Bu araştırmada Arnavut toplumunun geçirdiği dönüşümler ve toplumun genel olarak sahip olduğu değerler üzerinde durulmuş, yürütülen anket çalışmasıyla gençlerin bu değerleri sürdürüp sürdürmedikleri, hangi yeni değerleri benimseyerek topluma taşıdıkları belirlenmeye çalışılmıştır.

15. Yüzyılda Osmanlı idaresi altına giren bugünkü Arnavutluk, 1912 yılında bağımsızlığını elde etmiş, İkinci Dünya Savaşına kadar krallıkla, savaş sonrasında 1990’ların başına kadar da Komünist bir rejimle yönetilmiş, ardından çok partili liberal bir demokrasiye geçilmiştir. Bu dönemlerin herbirinde farklı bir kültür ve değerler sistemiyle karşılaşan Arnavut toplumu bunların izini bünyesinde taşımaktadır. Arnavutlar, uzun geçmişlerinden getirdikleri geleneksel değerlerini Osmanlı döneminde edindiği İslami değerlerle sentezleyerek geliştirmişler, bağımsız bir devlet haline geldikleri 1912 yılından İkinci Dünya Savaşına kadar da geleneksel değerlerini büyük ölçüde korumuşlar, bu dönemde Batılı değerlerle de etkileşim içine girmişlerdir. 50 yıla yakın süren Komünist rejim döneminde özellikle dini değer ve uygulamalara karşı yürütülen baskı politikaları sonucunda dini değerlerde ciddi bir erezyon yaşanmıştır. Ancak gelenek ve göreneklere bağlılık, aileye bağlılık, evlilik gibi kimi geleneksel değerler varlığını sürdürmüştür. Bu çalışmada Arnavutluk’ta Komünist rejimin son bulmasından bugüne kadar geçen yaklaşık 20 yıllık süreçte, geleneksel değerleri en kolay terkeden ve yeni değerlere en açık sosyal grup olan gençler ele alınmıştır. Gençlerin sürdürdükleri, terkettikleri ya da topluma dışarıdan taşıdıkları sosyal değerlerin neler olduğu ve bu değerlere bağlılıklarının düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır.

Gelenek ve göreneklere saygı göstermek, verilen sözü tutmak, misafirperver olmak, yardımsever olmak, alçak gönüllü olmak, dindar olmak, başka dinlere tolerans göstermek, aile, evlilik, namus ve şeref değerleri, Arnavut toplumunun tarih içinde bağlı olduğu en temel geleneksel değerlerdendir. Yapılan anket çalışmasında gençlerin bu değerlere ne ölçüde değer verdikleri ölçülmüştür.

Gençlerden adı geçen değerler için çok önemli, önemli, ne önemli ne önemsiz, önemli değil, hiç önemli değil seçeneklerinden birini tercih etmeleri istenmiştir. Çok önemli ve önemli seçeneklerinin toplamı alınarak değerlendirildiğinde gençler için bu

değerlerin önem sırasının şu şekilde olduğu görülmüştür: 1.Aile (%94,8), 2.Verilen sözü tutmak (%93,1), 3.Misafirperverlik (%88,1), 4.Yardıms severlik (%85,6), 5.Gelenek ve göreneklere saygı göstermek (%83,6), 6.Evlilik (%81,7), 7.Namus ve Şeref (%81,7), 8.Alçak gönüllü olmak (%79), 9.Başka dinlere tolerans göstermek (%75,8), 10.Dindar olmak (%41,4).

Sonuçlara göre Arnavut gençlerin geleneksel değerlerini büyük ölçüde benimsedikleri ve sürdürdükleri görülmektedir. Bunun istisnası ise dindar olmaktır. Dindarlık konusunda diğer değerlerden farklı bir sonuç çıkması Komünist rejim döneminde her türlü dini inancın ve uygulamalarının yasaklanmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Aile ve verilen sözü tutmak Arnavut gençler için en önemli değerler olarak görülmektedir. Ancak çok önemli ve önemli seçenekleri ayrı değerlendirildiğinde aile için çok önemli diyen gençlerin oranı %90,6 iken, verilen sözü tutmak için çok önemli diyenlerin oranı %67,1'dir. Dolayısıyla Arnavut gençler için aile, diğer tüm değerlerden çok daha önemlidir. Arnavut toplumu için geleneksel bir değer olarak namus ve şeref çok önemlidir ve bu değerle, evlenmeden birlikte yaşamak birarada düşünülemez değerlerdir. Oysa yapılan anketlerde namus ve şerefe önem veren gençlerin oranı %81,7 düzeyinde iken, evlenmeden birlikte yaşamak için "hayır" demeyenlerin oranı yaklaşık %80'dir. Dolayısıyla gençlerin namus ve şeref ile, evlenmeden birarada yaşamayı birbirinden ayırdıkları ve evlenmeden birarada yaşamayı namus ve şerefe aykırı görmedikleri ortaya çıkmaktadır. Arnavut gençler arasında evlenmeden birarada yaşamak, modernleşmenin ve özgürlüğün bir göstergesi olarak görülmektedir. Avrupayı nasıl algıladıkları sorusuna verdikleri cevaplara bakıldığında, Arnavut gençlerin %91,7 oranında olumlu bir algıya sahip oldukları görülmüştür. Ayrıca bağımsız bir birey olmak (%89,7), başarı (%93,6), farklı görüşlere saygılı olmak (%84,7) gibi Batılı değerler konusunda da gençlerin bu değerleri benimsediklerini gösteren sonuçlar elde edilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmada Arnavut gençlerin birçok geleneksel değeri benimsemeye devam ettikleri, buna karşın dini değerlerden uzaklaştıkları görülmüş, ayrıca gençlerin Batılı değerleri de büyük oranda benimsedikleri tespit edilmiştir. Bazen de geleneksel değerlerin anlamı modern yaşantıya göre algıladıkları ve uyuladıklarını bu çalışmada ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- ALKAN, *Türker, Siyasal Toplumsallaşma*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979.
- ÇETİN, Halis, *İnsan ve Siyaset, Siyasetin Psikolojik Temelleri*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003.
- DERVİŞİ, Zyhdi, *Flirte me Plaget*, Shtepia Botuese Jeruzalem, Tirane, 2003.
- DERVİŞİ, Zyhdi, *Sociologji Kulture*, Shtepia Botuese Jeruzalem, Tirane, 2007.
- ELİAS, Norbert, *What is Sociology*, Tran: S.Mennell, G.Morrissey, Culombia University Pres, New York, 1978.
- GÜNDOĞAN, Ali Osman, *Ablaki Hayatımızın Kaynağında Toplumculuk-Bireycilik Tartışması, Bilgi ve Değer*, Ed. Şahabettin Yalçın, Vadi Yayınları, Ankara, 2002.
- GÜNGÖR, Erol, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar, Ablak Psikolojisi, Ablaki Değerler ve Ablaki Gelişme*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2000.

- GJECOVİ, Shtjefen, *Kanuni i Lëke Dukagjinit*, Shkoder, 1933.
- KÖYLÜ, Mustafa, “Küreselleşme ve Ahlaki Değerler”, *Küreselleşme Ahlak ve Değerler*, Ed:Yurdagül Mehmedoğlu, Ali Ulvi Mehmedoğlu, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- MARSHALL, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev: O. Akinhay, D. Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları. Ankara, 1999.
- MEHMEDOĞLU, Ali Ulvi, *Gençlik, Değerler ve Din, Küreselleşme Ahlak ve Değerler*, Ed:Yurdagül Mehmedoğlu, Ali Ulvi Mehmedoğlu, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- ÖZENSEL, Ertan, “Sosyolojik bir Olgular Olarak Değerler”, *Değerler Eğitim Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 3, 2003.
- ÖZENSEL, Ertan, “Türk Gençliğinin Değeri, Liseli Gençlik Üzerine Bir Araştırma”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sakarya, 2004.
- PANO, Nicholas, *Albania, The Columbia History of Eastern Europe in the Twentieth Century*, Ed: Joseph Held, Columbia University Press, New York, 1992.
- RİTZER, George, *Modern Sosyoloji Kuramları*, Çev: Himmet Hülür, De Ki Basım Yayın, Ankara, 2012.
- STAVRİNOS, Leften, *The Balkans Since 1453*, New York University Press, New York, 2003
- SWINGWOOD, Alan, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, Çev: Osman Akinhay, Agora Yayınları, İstanbul, 2010.
- TARİFA, Fatos, “Of Time, Honor, and Memory: Oral Law in Albania”, *Oral Tradition*, Volum:23, No:1, March 2008, http://journal.oraltradition.org/files/articles/23i/02_23.1tarifa.pdf, (Erişim: 21.09.2012).
- TUSHİ, Gezim, *Probleme dhe Dileme Sociale*, Shtepia Botuese Dudaj, Tirane, 2006.
- VİCKERS, Miranda, *The Albanians, A Modern History*, I. B. Tauris, New York, 1999.
- WEBER, Max, *Din Sosyolojisi*, Çev: Latif Boyacı, Yarı Yayınları, İstanbul, 2012.
- YENİGÜN, Cüneyt, Salih Özcan, Cemal Baltacı, *Albanian Public Perceptions of Socio-Cultural and Foreign Policy Issues*, Epoka University, Press Tirana, 2011.